

Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala

MATEJA KOS

Čas ustanavljanja Univerze v Ljubljani in razširitev delokroga in pristojnosti Spomeniškega urada je bil tudi čas spreminjanja statusa Deželnega muzeja za Kranjsko.¹ Nekaj dodatnih pogledov na vse te pomembne dogodke nam omogočajo listine, shranjene v arhivu Narodnega muzeja Slovenije.²

V okviru Deželnega muzeja za Kranjsko in njegovih naslednikov je delovala poleg kustodiatov in muzejske knjižnice posebna enota, namreč arhiv, ki je imel do leta 1918 status deželnega, nato pa do leta 1945 državnega arhiva. Po drugi svetovni vojni, ko je arhivsko gradivo prevzel novoustanovljeni Osrednji državni arhiv (zdaj Arhiv Republike Slovenije) je arhiv izgubil svoj status enega najpomembnejših znanstvenoraziskovalnih segmentov muzeja.³ Danes je področje, ki ga zajema

¹ Težave s statusom in imenom Deželnega muzeja za Kranjsko – Rudolfinuma, ustanovljenega leta 1821, so se začele po koncu prve svetovne vojne in razpadu Avstro-Ogrske. Muzej je takrat pravzaprav pridobil status državnega muzeja, čeprav je to postal formalno šele leta 1921. Ime Deželni muzej (brez lokacije) so uporabljali do leta 1920, ko se v dokumentih pojavi tudi ime državni muzej, spet brez kakšnih drugih opredelitev. Šele leta 1921 so s stavbe sneli napis Rudolfinum. Ime Narodni muzej je prvič kot nevtralnno oznako, o kateri je mogoče še debatirati, predlagal ravnatelj Josip Mantuani – cf. Arhiv Narodnega Muzeja Slovenije (Arhiv NMS), akt 369/20 (15. 12. 1920). Ime Narodni muzej so uporabljali do leta 1997, ko je Vlada Republike Slovenije muzej preimenovala v Narodni muzej Slovenije. Več o zgodovini muzeja: Peter PETRU, Misli ob stopetdesetletnici Narodnega muzeja, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, X/1, 1971, pp. 3–34; Peter PETRU – Matija ŽARGI, *Narodni muzej v Ljubljani*, Maribor 1983, p. 8; Maja LOZAR ŠTAMCAR, *Dragocenosti Narodnega muzeja Slovenije*, Ljubljana 2007, pp. 9–13.

² V članku uporabljam naziv muzeja, kot je naveden v dokumentu, na katerega se nanaša besedilo.

³ Osrednji državni arhiv je gradivo prevzel leta 1946. O problematiki arhiva Narodnega muzeja v letu 1945 cf. Arhiv NMS, akt 211/45, 7. 7. 1945.

arhiv Narodnega muzeja Slovenije, omejeno na zgodovino muzeja ter muzejstva in je dragocen vir za preučevanje muzejskih zbirk.⁴

Med gradivom iz prve tretjine 20. stoletja najdemo dokumente v zvezi z odnosi med velikimi protagonisti stroke v času ustanavljanja Univerze in z njo Seminarja za umetnostno zgodovino, statutarnih sprememb v muzeju in ustanavljanja Narodne galerije, ki je pridobila čez 500 umetnin iz zbirk Narodnega muzeja.⁵ Zato je simpozij *Izidor Cankar, Vojeslav Molè, France Stelè: ob 130-letnici rojstva treh umetnostnih zgodovinarjev* predstavljal pravo priložnost za predstavitev dokumentov, ki jih hrani Narodni muzej Slovenije.

Državni muzej je bil že pred ustanovitvijo Oddelka za umetnostno zgodovino (takrat Seminar za umetnostno zgodovino, v nekaterih aktih tudi Inštitut za umetnostno zgodovino)⁶ na različne načine povezan z Univerzo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (od leta 1929 naprej Univerza kralja Aleksandra) v Ljubljani, saj je za predavanja oddajal prostore Visokošolskemu tehničnemu tečaju,⁷ ki je bil predhodnik Tehniške fakultete. Drugi primer sodelovanja je Akademija za glasbo, ki je nastala iz Konservatorija Glasbene matice.⁸ Tudi ta je bila povezana z muzejem, saj je Odbor Glasbene matice že leta 1919 povabil Josipa Mantuanija, naj na konservatoriju predava zgodovino starejše glasbe, in sicer dve uri na teden v popoldanskih oziroma večernih urah, o čemer je Man-

⁴ V tako imenovanem *Zlatem Argu*, ki je izšel ob 150-letnici ustanovitve Narodnega muzeja, je navedena zgodovina arhiva samo do leta 1945. Cf. Branko REISP, Sto petdeset let knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, X/1, 1971, p. 53. Arhiv v muzejskem vodniku iz leta 1983 ni več omenjen niti v sklopu knjižnice, kamor je sodil, le v pregledu zgodovine muzeja sta avtorja zapisala, da so leta 1946 izločili še »obsežne zbirke dokumentov in drugih listin v Arhiv Slovenije«. Cf. PETRU – ŽARGI 1983, cit. n. 1, p. 8.

⁵ Za zadnje cf. Jasna HORVAT, Narodni muzej – Narodna galerija: odstop umetnin iz muzejskih zbirk v letih 1933–1934, *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije = The Collection of Paintings of the National Museum of Slovenia*, Ljubljana 2011 (Viri. Gradivo za materialno kulturo Slovencev / Sources. Topics in Slovenian Material Culture 10), pp. 51–56, ter Andrej SMREKAR, Društvo Narodna galerija 1918–1945, *Osemdeset let Narodne galerije*, Ljubljana 1998, p. 26.

⁶ Za zgodovino imena sedanjega Oddelka za umetnostno zgodovino cf. Luc MENAŠE, s. v. Ljubljana, Oddelek za umetnostno zgodovino, *Evropski umetnostnozgodovinski leksikon*, Ljubljana 1971, col. 1215. Ime Inštitut se pojavi na primer v dopisu rektorja Riharda Zupančiča Poverjeništvu za uk in bogočastje glede fotografske temnice – Arhiv NMS, akt 392/1920 (20. 12. 1920). Matematik Rihard Zupančič je bil rektor univerze v študijskem letu 1920/21. Cf. Anton SUHADOLC, Življenje in delo matematika Riharda Zupančiča, *Kronika*, XLIX/1–2, 2001, pp. 85–94.

⁷ Tatjana DEKLEVA, Visokošolski tehnični tečaj, začetek univerzitetnega študija tehnike v Ljubljani, *Šolska kronika*, VIII [=XXXII]/2, 1999, pp. 248–257; *Univerza v Ljubljani – ustanovitev in razvoj do konca 20. stoletja* na spletni strani https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul (18. 7. 2016); Arhiv NMS, akt 139/19 (17. 5. 1919).

⁸ *Univerza v Ljubljani ...*, cit. n. 7.

tuani obvestil Komisijo za začasno vodstvo in likvidacijo deželne uprave,⁹ ki se je s tem strinjala.¹⁰

Leta 1920 je bil v okviru Filozofske fakultete¹¹ ustanovljen današnji Oddelek za umetnostno zgodovino (takrat seminar ali tudi inštitut za umetnostno zgodovino).¹² Med letoma 1920 in 1936 ga je vodil Izidor Cankar. Od 1923 do 1927 je Cankarju asistiral praški doktorand France Mesesnel, od leta 1933 France Kos, študenti pa so na univerzi od umetnostnih zgodovinarjev lahko poslušali še Vojeslava Moleta¹³ (od leta 1920), Josipa Mantuanija (od 1920), Franceta Steleta (od 1937) in Rajka Ložarja, od 1940 (ki je sicer predaval na študijski usmeritvi arheologija).¹⁴

⁹ Arhiv NMS, akt 329/19 (31. 10. 1919). Ob tem velja opozoriti, da so celo v uradnih dokumentih zelo nedosledno rabili imena upravnih organov in vlade na ozemlju današnje Slovenije. V času od konca oktobra 1918 do leta 1929 so se ta spreminjala. Nekaj primerov iz arhiva NMS: po zlomu Avstro-Ogrske je upravno enoto vodila Komisija za začasno vodstvo in likvidacijo deželne uprave, s premoženjem pa je upravljala Komisija za upravo kranjske deželne imovine, nato Predsedstvo deželne vlade za Slovenijo, v poznih dvajsetih letih 20. stoletja je muzej posloval z Velikim županstvom ljubljanske oblasti, nato pa z vodstvom Dravske banovine. Imena upravnih organov so bila pogosto zapisana nedosledno ali samo s kraticami. Po letu 1921 je bilo potrebno programe, poročila, prošnje za zaposlitve in napredovanja v plačilne muzeje urejati pri osrednjem ministrstvu v Beogradu, od koder so dekreti in odločbe prihajali v cirilici. Več o spreminjanju poimenovanj upravnih organov v: Sergej VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, pp. 465, 469–474.

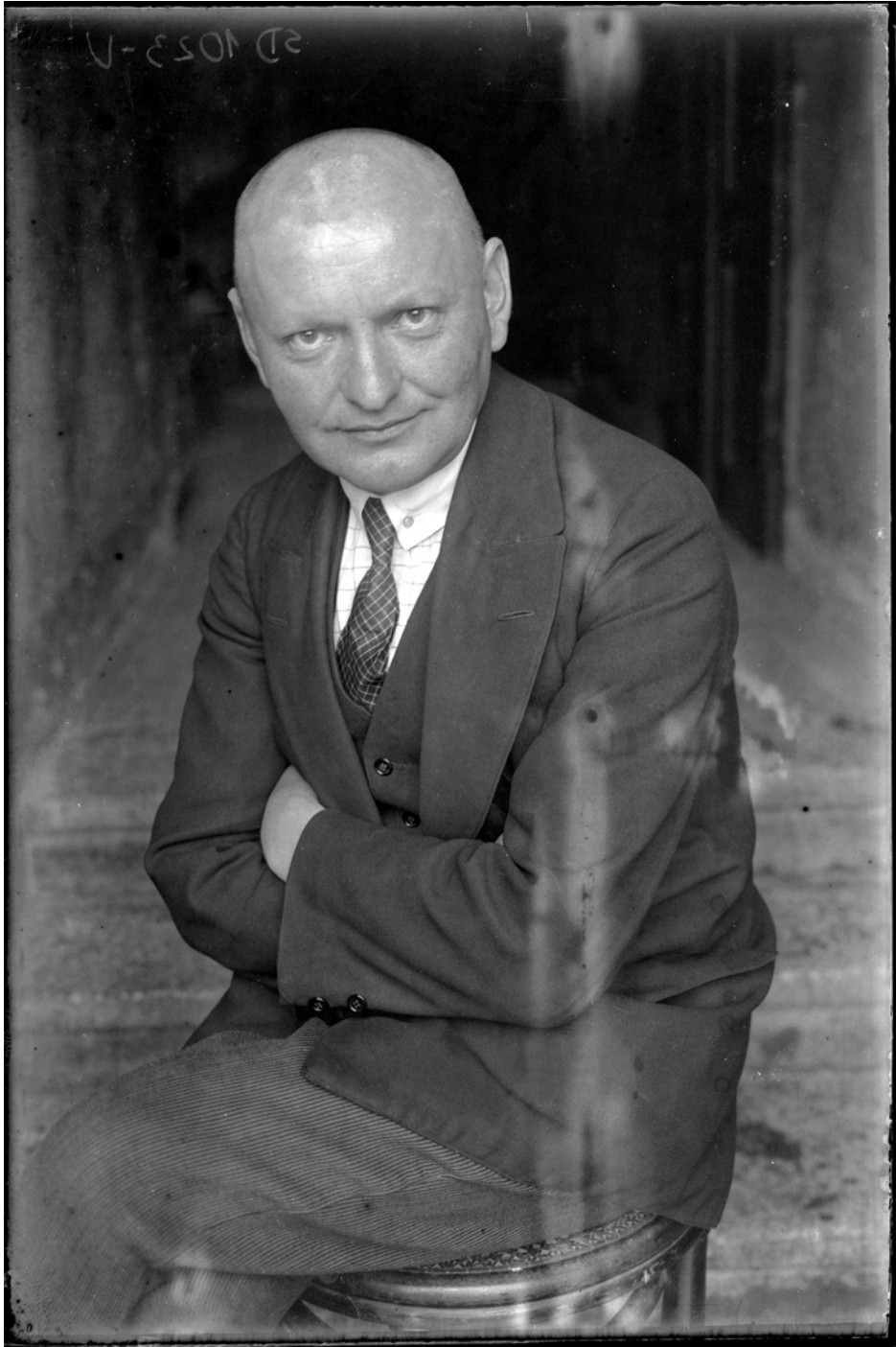
¹⁰ Arhiv NMS, akt 345/19 (15. 11. 1919).

¹¹ O zgodovini fakultete: Vasilij MELIK, *Predhodniki in začetki ljubljanske filozofske fakultete*, http://www.ff.uni-lj.si/oFakulteti/zgodovina_fakultete (15. 7. 2016).

¹² Cf. n. 6.

¹³ Vojeslav Molè je predaval tudi na študijski smeri arheologija, kjer je leta 1923 kot izredni profesor zasedel katedro za klasično arheologijo. Cf. Predrag NOVAKOVIĆ, *Arheologija, Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani*, Ljubljana 2009, p. 45. Arheologija se je prvič pojavila v *Seznamu predavanj na univerzi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani za zimski semester študijskega leta 1923/24*, Ljubljana 1923. Takrat je Vojeslav Molè predaval Plastiko in slikarstvo v dobi rimskega cesarstva, Parthenon, Starejšo grško religijo in kult ter imel seminar Domača arheologija. Že pred tem, na primer v letnem semestru 1923, pa je v okviru umetnostne zgodovine predaval Zgodovino etrurske in rimske umetnosti, Izbrana poglavja iz antične gliptike in keramike ter imel seminar iz arheološke hermenevtike. Cf. *Seznam predavanj na univerzi kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani za letni semester 1922/23*, Ljubljana 1922, p. 9; Mihael BUDJA, *Arheologija na univerzi v Ljubljani – Palimpsesti osmih desetletij, Osemdeset let študija arheologije na Univerzi v Ljubljani*, Ljubljana 2004, pp. 2–3. Predavanja s področja arheologije je imel tudi Josip Mantuani, tako je na primer v zimskem semestru leta 1922/23 predaval Zgodovino grške in helenistične umetnosti ter Izbrana poglavja o antični tehniki. Cf. *Seznam predavanj... 1922*, cit. n. 13, p. 9. O razmerah in odnosih Moleta z Mantuanijem in Izidorjem Cankarjem cf. še Vojeslav MOLÈ, *Iz knjige spominov*, Ljubljana 1970 (Spomini in srečanja 5), pp. 298–300.

¹⁴ NOVAKOVIĆ 2009, cit. n. 13, p. 47; Matej KLEMENČIČ, *Umetnostna zgodovina, Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919–2009*, Ljubljana 2009, p. 471.

1. Fran Vesel (?), Portret Izidorja Cankarja, dvajseta leta 20. stoletja. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 9203

Muzej in univerza v obdobju Josipa Mantuanija

Josipa Mantuanija je Komisija za upravo kranjske deželne imovine 20. maja 1920 imenovala za honorarnega profesorja za arheologijo in starejšo umetnostno zgodovino na Modroslovni (Filozofski) fakulteti.¹⁵ V tem študijskem letu je predaval naslednje predmete: Kulturna in idejna podlaga starokrščanske umetnosti ter O drobni in obrtni umetnosti X. stoletja.¹⁶

Univerza, ki je svoje prostore dobila v Deželnem dvorcu, ni imela dovolj prostora za vse fakultete in vse oddelke. Zato je gostovala drugod. Za potrebe Seminarja za umetnostno zgodovino je Izidor Cankar s študenti najprej uporabljal profesorsko knjižnico ljubljanskega učiteljišča, leta 1921 pa si je pridobil najprej eno in nato dve sobi v deželnem dvorcu, vse s pomočjo svojega dunajskega sošolca Vojeslava Moleta, predavatelja arheologije in bizantinske umetnosti.¹⁷ Predavanja pa je Cankar imel tudi v državnem muzeju. Vlogo, ki jo je poslal na Komisijo za upravo kranjske deželne imovine, so mu odobrili 19. maja 1920.¹⁸ Poleg predavalnice je lahko uporabljal tudi muzejski diaprojektor. Komisija mu je naročila, da mora biti ob vsakem predavanju prisoten muzejski uslužbenec, ki bo pazil na red in varnost.¹⁹ Prav tako je univerza morala muzeju povrniti vse materialne stroške, ki so nastali pri uporabi predavalnice ali fotoateljeja. Za uporabo predavalnice je morala univerza plačevati elektriko in kurjavo. Plačevati je morala tudi hišnika, ki je prostore kuril, skrbel za osvetljavo in varnost.²⁰ Obračun je muzej vsakih nekaj mesecev poslal rektoratu.²¹ Muzejska predavalnica je bila edini prostor, ki ga je muzej lahko po-

¹⁵ S predavanji je moral začeti takoj, da bi lahko izpeljali semester, in sicer v muzejski predavalnici, kjer je bilo treba tudi poskrbeti za varnost. Mantuani je takrat predaval štirikrat na teden, ob torkih, četrtek, petkih in sobotah od 17h do 18h. Poleg predavalnice je univerza uporabljala še en prostor v galeriji slik.

¹⁶ *Seznam predavanj na univerzi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani*, Ljubljana 1920, p. 9.

¹⁷ KLEMENČIČ 2009, cit. n. 14, p. 471; NOVAKOVIĆ 2009, cit. n. 13, p. 47; MOLÈ 1970, cit. n. 13, p. 299.

¹⁸ O odnosih med Josipom Mantuanijem in univerzo cf. Janez HÖFLER – Gašper CERKOVNIK, Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. XLVIII, 2012, pp. 171–173; Ana LAVRIČ – Blaž RESMAN, Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, *Mantuanijev zbornik. Simpozij ob 60. obletnici smrti* (ed. Edo Škulj), Ljubljana 1994, p. 95.

¹⁹ Arhiv NMS, akt 157/20 (19. 5. 1920).

²⁰ Cf. Arhiv NMS, akt 337/21 (22. 6. 1921).

²¹ Arhiv NMS, akt 188/20 (5. 7. 1920). Da so v muzeju skrbno bedeli nad porabo, kažejo računi za elektriko, ki jih je Univerzitetni upravi izdajal muzej. Tako na primer iz računa za 30 kron sledi, da je Cankar med predavanji od 21. maja do 25. junija leta 1920 porabil 50 hektovatov elektrike po 60 vinarjev.

nudil univerzi, ta pa je želela še prostor za seminarske vaje in kabinet, v katerem bi se lahko predavatelji pripravljali in puščali svoje stvari. Zaradi prostorske stiske muzej ni mogel oddati še drugih prostorov.²²

Urniki zasedenosti predavalnice je bil kar precej natrpan. V letih 1920 in 1921 se je v njej tedensko zvrstilo več predavateljev, predvsem profesorjev s Tehniške fakultete, zato je bilo treba urediti urnik, da ne bi (več?) prihajalo do prekrivanja. Predavanja so potekala tudi ob sobotah popoldan. V letnem semestru študijskega leta 1920/21 so potekala ob ponedeljkih in sredah od 11h do 13h, ob torkih od 14h do 16h, ob četrtek (v dokumentu je napaka) od 14h do 15h, ob petkih od 18h do 19h.²³

Stavba Deželnega muzeja je ob koncu drugega desetletja 20. stoletja komaj zadostovala za vse potrebe. Muzej je obsegal področji arheologije in kulturne zgodovine, ki formalno nista bili razdeljeni na oddelka, etnografsko in prirodoslovno zbirko. Predavalnico je zasedala Univerza, v muzeju so od leta 1919 bili tudi prostori Spomeniškega urada.²⁴ V muzeju je deloval Francoski inštitut,²⁵ dva prostora (izpraznjeno sobo Muzejskega društva in eno v kleti) pa je zasedala Zaloga šolskih knjig, ki jo je Mantuani v muzej sprejel prostovoljno,²⁶ nato pa se je moral precej potruditi, da so prostore spet izpraznili. Tudi ta prostor je namreč novoustanovljena Univerza želela uporabiti za predavanja.²⁷ O uporabi prostorov muzeja in muzejskih zbirk za univerzo so razpravljali na sestanku v direkciji muzeja, ki ga je organiziralo Poverjeništvu za uk in bogočastje, poleg predstavnikov univerze in ravnatelja muzeja pa so bili vabljeni še kustosi Josip Mal, Angela Piskernik in Gvi-

²² Mantuani v dopisu poudarja, da muzej ne more zagotoviti dodatnih prostorov za profesorje, zato naj vstopajo le skozi glavna vrata in svoje plašče odložijo v predavalnici, kjer bo muzej namestil ustrezen obešalnik – Arhiv NMS, akt 445/21 (27. 9. 1921).

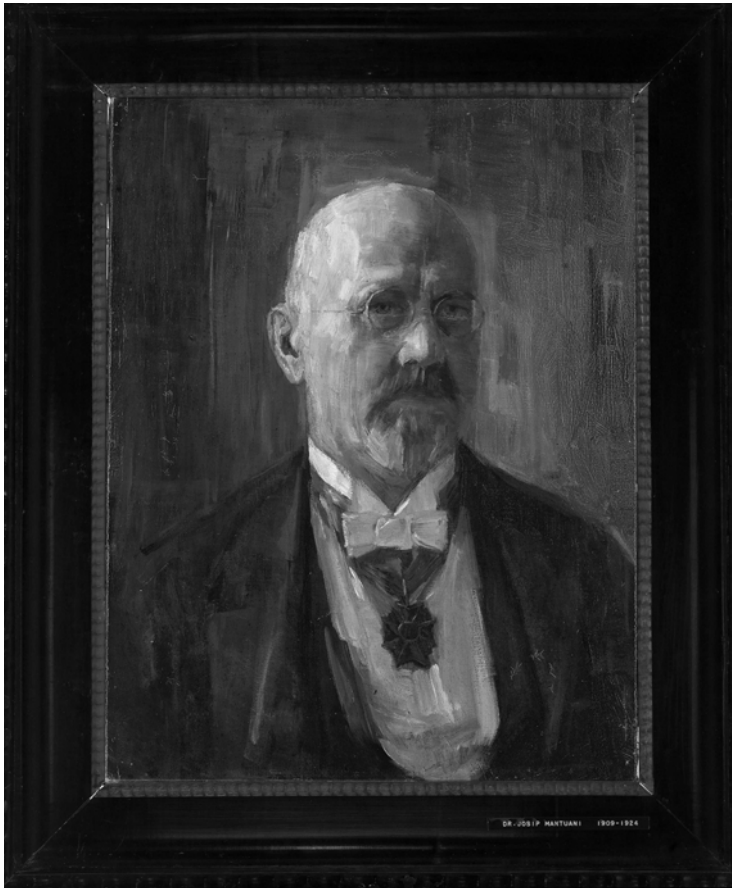
²³ Arhiv NMS, akt 83/20 (7. 3. 1921). Ure, navedene v dokumentu, se ne ujemajo z urami v napovedi predavanj v *Seznamu predavanj...* 1920, cit. n. 16, p. 9. Tam najdemo naslednjo napoved: »Hon. prof. dr. Josip Mantuani: Uvod v študij umetnostne zgodovine (nadaljevanje), 1 ura: torek od 17. do 18. ure; v deželnem muzeju; Zgodovina grške umetnosti, 2 uri, četrtek, petek od 17. do 18. ure, istotam; Umetnost v šolskem pouku, 1 ura: sobota od 17. do 18. ure, istotam.«

²⁴ Deželni konservatorski urad za Kranjsko je začel delovati v Ljubljani leta 1912. Cf. Franjo BAŠ, Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti, *Varstvo spomenikov*, IV, 1953/54, p. 28; France STELÈ, Iz konservatorskih spominov, *Varstvo spomenikov*, X, 1966, pp. 18–21; France STELÈ, Spomeniško varstvo v Sloveniji do leta 1941, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. s. XL, 1969, p. 536; Emilijan CEVC, »Vse življenje sem bil konservator«, *Varstvo spomenikov*, XX, 1976, pp. 58–60.

²⁵ Francoski inštitut je leta 1926 dobil nove prostore v Narodnem domu. Cf. Arhiv NMS, akt 398/26 (12. 5. 1926).

²⁶ Arhiv NMS, akt 339/19 (13. 11. 1919).

²⁷ Arhiv NMS, akt 295/20 (18. 10. 1920).

2. Fran Tratnik, Josip Mantuani, olje na platnu, 70 x 54 cm. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 6909

don Sajovic.²⁸ Prav tako je univerza (predvsem umetnostnozgodovinski in inštitut za klasično arheologijo) uporabljala muzejski fotografski laboratorij.²⁹ Uporabo je odobrilo Predsedstvo Deželne vlade za Slovenijo in jo poslalo v izvedbo Poverjeništvu za uk in bogočastje, to pa jo je posredovalo muzeju. Ravnatelj Mantuani je postavil zelo stroge pogoje uporabe temnice. Univerza bi morala imeti svojo lastno opremo, plačevati bi morala porabljeno elektriko, obenem pa skrbeti za red in varnost ter se prilagajati potrebam muzeja.³⁰

²⁸ Sestanek je potekal 14. maja 1920 – Arhiv NMS, akt 135/20 (7. 5. 1920).

²⁹ Arhiv NMS, akt 329/20 (20. 12. 1920). V dokumentu je najti ime Inštitut za umetnostno zgodovino (in ne Seminar). Podpisan je rektor univerze, prof. dr. Rihard Zupančič.

³⁰ Arhiv NMS, akt 395/20 (27. 12. 1921).

3. Neznani fotograf, Stavba Narodnega muzeja, po 1921. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 22064

Muzej in univerza v obdobju Josipa Mala

Odnose med muzejem in univerzo, ki v Mantuanijevem obdobju niso bili najboljši,³¹ je rektorat želel urediti leta 1925, ko se je v Narodni skupščini v Beogradu pripravljala sprejem zakona o izobraževanju. Rektorat univerze je s tem v zvezi muzeju poslal dopis s prošnjo, naj ravnatelj opredeli razmerje med obema.³² V odgovoru je novi ravnatelj, Josip Mal, pozdravil čim tesnejše sodelovanje, obenem pa opozoril, da je muzej povsem samostojen znanstveni inštitut, ki mora predvsem slediti la-

³¹ Mantuani je štivil interese muzeja, le stežka je odobril uporabo predavalnice, poleg tega razen zbirke slik (kjer je potekal del predavanj oz. vaj) ni posojal predmetov za obravnavo v seminarju. Iz Moletovih spominov (MOLÈ 1970, cit. n. 13, pp. 298–299) sledi, da ni bil v dobrih odnosih z nekaterimi pomembnimi predavatelji iz Seminarja za umetnostno zgodovino. Mantuani je bil poleg tega precej konfliktna osebnost – cf. Janez DULAR, Dr. Dragotin Lončar, prezrti ravnatelj Narodnega muzeja, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, L1/2, 2008, p. 43; Mateja Kos, Medsebojni odnosi v Kranjskem deželnem muzeju: ravnatelj dr. Josip Mantuani in asistentka dr. Ana Schiffrer, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, LVI/2, 2013, pp. 74–76.

³² Arhiv NMS, akt 385/25 (8. 6. 1925).

4. Neznani fotograf, Stavba Narodnega muzeja, po 1921. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 21611

stnim težnjam, ciljem in potrebam.³³ Malova previdnost se kaže v obsegu sodelovanja, ki jih ponudi v nadaljevanju. Tako piše, da je muzej vedno pripravljen posoditi knjige, ki jih potrebujejo univerzitetni profesorji, prav tako pa tudi omogočiti delo z zbirkami, ki jih profesorji bodisi želijo raziskovati bodisi jih rabijo pri seminarskih vajah. Za seminarske vaje nameravajo preurediti eno od sob v muzeju.³⁴ Mal seveda pričakuje, da bo znanstvenim delavcem v muzeju (torej kustosom) na razpolago znanstveni aparat v okviru seminarjev na univerzi. Kaj je natančno mislil s tem, ni podrobneje razložil. Zelo pomembno se mu zdi tudi, da bi se morala porazdeliti nabava knjig med obema zavodoma, da ne bi prišlo do podvajanja.³⁵ Očitno je, da je Mal, podobno kot pred njim Mantuani, univerzi ponudil le najnujnejši okvir sodelovanja, torej uporabo prostorov, knjižnice in zbirk. Predvsem je želel ohraniti status muzeja kot znanstvene ustanove, status, ki ga je muzej vsaj

³³ Arhiv NMS, akt 500/25 (15. 7. 1925).

³⁴ Tu se Malov načrt sodelovanja razlikuje od Mantuanijevega, ki muzejskega gradiva ni želel posojati in poleg predavalnice ni našel nobenega dodatnega prostora.

³⁵ Arhiv NMS, akt 500/25 (15. 7. 1925).

neformalno kot ena najstarejših znanstvenih ustanov v slovenskem prostoru imel do ustanovitve univerze. Muzejski kustosi so do ustanovitve univerze imeli ali vsaj želeli imeti status akademikov, muzej pa je imel status, ki je bil podoben inštitutskemu. Prav ta negotovost zaradi izgube statusa je najbrž preprečila, da bi se muzej in univerza tesneje povezala.

Najjasneje osvetljuje odnos med univerzo in muzejem dopis, ki ga je ravnatelj muzeja od rektorata prejel v začetku novembra 1930.³⁶ Gre za predlog prihodnje ureditve muzeja, ki so jo rektoratu posredovali Izidor Cankar, Balduin Saria³⁷ in Milko Kos. Rektorat je nato dopis posredoval Narodnemu muzeju. V dopisu omenjajo, da zaradi svojih strokovnih interesov predlagajo nekatere spremembe, ki bi koristile tako univerzi kot muzeju. Opazili so namreč tri glavne pomanjkljivosti. Prva je, da je zastalo delo na področju arheologije, čeprav je ravno to področje eno najpomembnejših delovnih področij muzeja, njegove zbirke pa so evropsko pomembne. Muzej sicer ima arheologa (to je bil dr. Rajko Ložar), ki pa je bil zaposlen s katalogizacijo knjižnice in delom s strankami. Drugo pomembno področje, ki v tem času kustosa sploh ni imelo in je zato ostalo neobdelano, je področje umetnosti. Očitno muzejski arhiv, ki mu avtorji predloga pripisujejo največji pomen v Jugoslaviji, ni bil zelo dobro urejen, saj podpisniki kot tretjo pomanjkljivost vidijo ravno ureditev arhiva in zaposlitev arhivarja. Dopis so zaključili: »Podpisani želimo, da bi se ta osnovna napaka v Narodnem muzeju čim prej in čim popolneje odpravila.«³⁸

Narodni muzej z zaposlenimi že od leta 1926 ni mogel več pokrivati vseh nalog, saj je v drugi polovici tega leta z dekretom ministrstva za prosveto iz Beograda izgubil dve delovni mesti, tisti, ki sta ju zasedala Angela Piskernik, ki je postala profesorica na gimnaziji, in Fran Kos.³⁹

V programu, ki ga je prav zaradi izgube delovnih mest pripravil Josip Mal,⁴⁰ je poudarjen predvsem pomen arhiva in knjižnice. Tu se kaže razlika do programa Malovega (oz. Lončarjevega) predhodnika, Josipa Mantuanija, ki je sta se mu zdeli

³⁶ Arhiv NMS, akt 862/30 (13. 11. 1930).

³⁷ Balduin Saria je v poznejših letih veliko sodeloval z muzejem, saj je urejal in preučeval muzejsko zbirko epigrafike in numizmatike. Cf. Stane GABROVEC, Sto petdeset let arheologije v Narodnem muzeju, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, X/1, 1971, p. 45.

³⁸ Arhiv NMS, akt 862/30 (13. 11. 1930).

³⁹ Arhiv NMS, akt 405/26 (12. 5. 1926). Ministrstvo prosvete v Beogradu je Josipu Malu predlagalo, naj sam določi, kateri uslužbenci bodo izgubili delo. V Malovem odgovoru (takrat je bil namestnik direktorja Dragotina Lončarja – ta je vodil muzej nekaj mesecev v letih 1924, 1926, 1927 in 1928 – ter opravljal delo arhivarja – cf. DULAR 2008, cit. n. 31, p. 44) je na seznamu zaposlenih v muzeju, ki ostanejo v službi, tudi France Stelè.

⁴⁰ Arhiv NMS, akt 129/26, 1. 2. 1926.

pomembni predvsem področji arheologije in umetnostne zbirke.⁴¹ Mal je sicer izredno zaslužen za dopolnjevanje umetnoobrtne zbirke in pripravo načrtov za umetnoobrtni muzej,⁴² a njegove strokovne prioritete so bile drugače, predvsem sta se mu zdeli pomembna muzejska knjižnica in arhiv. Tudi sam je bil v času prejšnjega ravnatelja Mantuanija in v Lončarjevem času zaposlen v knjižnici in v arhivu.⁴³ V času njegovega ravnateljstva je bilo delo v arhivu pogosto v ospredju. Muzej je takrat pridobil vrsto listin in pomembnih velikih sklopov gradiva, kot na primer graščine Klevevž pri Novem mestu, Brdo pri Kranju, Podgrad pri Celju,⁴⁴ arhiv in korespondenco Karla Dežmana (tudi Dežmanovo dopisovanje z Anastazijem Grünom)⁴⁵ in mnogo drugih. Zapisi ob mnogih zbirkah in fondih Arhiva Republike Slovenije pričajo, da je Mal arhiv vestno urejeval.⁴⁶

Mal se je z zapisom Cankarja, Sarie in Kosa strinjal, saj se situacija v muzeju v petih letih še vedno ni bistveno izboljšala, in je kopijo dopisa ter svoja pojasnila poslal Ministrstvu prosvete v Beograd,⁴⁷ drugo kopijo in poseben dopis z natančnejšo razlago pa načelniku Oddelka za proračun istega ministrstva, Pavlu Fleretu.⁴⁸ V spremnih pismih Mal ugotavlja, da muzej dejansko ne more opravljati znanstvenega in strokovnega dela, ker ima premalo zaposlenih. Omenja, da muzej združuje prazgodovinske, zgodovinsko-arheološke (predvsem rimske), umetnoobrtne, zoološke, botanične, geološko-paleontološke in mineraloško-petrografske zbirke. Na-

⁴¹ HÖFLER – CERKOVNIK 2002, cit. n. 18, p. 170; Mateja Kos, Josip Mantuani in umetnostna zbirka Deželnega muzeja, *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije = The Collection of Paintings of the National Museum of Slovenia*, Ljubljana 2011 (Viri. Gradivo za materialno kulturo Slovencev / Sources. Topics in Slovenian Material Culture 10), pp. 22–35.

⁴² Jasna HORVAT, Dr. Josip Mal in njegov *trajen spomenik* v Narodnem muzeju, *Predmet kot reprezentanca, okus, ugled, moč*, Ljubljana 2009 (2010), pp. 417–451.

⁴³ Cf. Karel CAPUDER, s. v. Mal, Josip, *Slovenska biografski leksikon*, II/5, Ljubljana 1933, pp. 30–31 (dostopno tudi na spletnem naslovu: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi343881/> [10. 7. 2016]) ter deli: Josip MAL, Pomen in organizacija arhivov, *Dom in svet*, XXIII/1, 1910, pp. 19–24 in Josip MAL, Organizacija ljubljanskih arhivov, *Znanstveni vestnik*, 1, 1934/35, pp. 3–6.

⁴⁴ Poročilo o delu v zadnjem trimesečju leta 1929 – Arhiv NMS, akt 61/30 (23. 1. 1930).

⁴⁵ Arhiv NMS, akt 466/18 (23. 9. 1918). Več o knjižnici Anastazija Grüna v Narodnem muzeju Slovenije cf. Anja DULAR, Knjige Anastasiusa Grüna – Antona Auersperga v Narodnem muzeju Slovenije, *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün* (edd. Mira Miladinović Zalaznik – Stane Granda), Ljubljana, 2009, pp. 13–30; Arhiv NMS, akt 508/30 (6. 6. 1930).

⁴⁶ Cf. MAL 1910, cit. n. 43; MAL 1934/35, cit. n. 43, pp. 3–6 ter *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije*, Ljubljana 1999, III, pp. 88, 405, 416, idr. (18. 9. 2016). Mal je uredil del zbirk listin in urbarjev ter mnoge druge dokumente.

⁴⁷ Arhiv NMS, akt 889/39 (20. 11. 1930).

⁴⁸ Arhiv NMS, akt 890/30 (20. 11. 1930).

vaja, da v Zagrebu in Beogradu za vsako od teh področij obstaja poseben muzej,⁴⁹ čeprav nimajo nič bolj številčnega gradiva. Vsak od teh muzejev ima vsaj dvakrat več znanstvenega kadra kot Narodni muzej v Ljubljani. Tu sta namreč poleg ravnatelja zaposlena samo še dva uslužbenca z akademsko izobrazbo (dr. Angela Piskernik in dr. Fran Kos). V ljubljanskem muzeju je poleg muzejskih predmetov tudi knjižnica, ki obsega več kot 50.000 publikacij in je največja znanstvena knjižnica za stroke, zastopane v muzeju. Tudi Mal ugotavlja, da so brez kustosa obsežne in pomembne umetnostne in umetnoobrtne zbirke, seveda pa tudi arhiv. Ker se muzejske zbirke širijo, širi pa se tudi zanimanje javnosti in njene zahteve po polni znanstveni obdelavi gradiva, je treba zagotoviti potrebno število znanstvenih delavcev, kot jih imenuje Mal, in predlaga, da naj bi v proračunu za leto 1931 predvideli ponovno vzpostavitev enega od obeh ukinjenih delovnih mest, kamor bi nastavili kustosa za kulturno zgodovino in biblioteko. V pismu načelniku Pavlu Fleretu pa predvsem poudarja pomen arhivarja, za katerega delovno mesto je prosil v letnem programu muzeja za leto 1931, in predlaga, da bi mu Ministrstvo za prosveto dovolilo vsaj to delovno mesto.⁵⁰

Status muzejskih uslužbencev in univerzitetnih profesorjev

Odnos med muzejem in univerzo ilustrirajo tudi prizadevanja za uvrstitev muzejskih uslužbencev z akademsko izobrazbo v plačilne razrede univerzitetnih profesorjev. Z izenačitvijo plač bi muzejski uslužbenci pridobili tudi enak status kot profesorji. Že pred ustanovitvijo Univerze v Ljubljani, še zlasti pa po tem, so si strokovni muzejski delavci (v dokumentih najdemo izraz znanstveni delavci, kar so bili ravnatelj in kustosi, tudi pripravniki), želeli podobnega statusa in plač, kot so jih imeli univerzitetni predavatelji. Oba muzejska direktorja iz prvih desetletij 20. stoletja, Mantuani in Mal, (ravnatelj Lončar se s tem problemom ni ukvarjal) sta muzejsko delo pojmovala kot znanstveno. Mantuani tako v svojem predlogu statuta muzeja iz leta 1918 med muzejsko znanstveno delo prišteva naslednja opravila: arheološka izkopavanja, zbiranje gradiva, pridobivanje knjig in arhivalij, inventariziranje, katalogiziranje in preučevanje zbranega gradiva z znanstvenimi metodami in glede na načela znanosti »kakor tudi vseh pogojev in odnošajev, vsled

⁴⁹ Arheološki muzej Zagreb, Povijest i djelovanje muzeja, <http://www.amz.hr/naslovnica/o-muzeju/povijest.aspx> (19. 2. 2014), Muzej za umjetnost i obrt, <http://www.muio.hr/hr/muo/o-muzeju/> (19. 2. 2014).

⁵⁰ Arhiv NMS, akt 890/30 (20. 11. 1930).

5. Neznani fotograf, Pogled v stalno razstavo, ok. 1930. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 30650

katerih je [gradivo] nastalo«. ⁵¹ Mantuani je v predlogu statuta poudaril, da imajo zbirke značaj znanstvenega gradiva. ⁵² Kasneje, leta 1921, so Josip Mal, Fran Kos in Ivan Avguštin Žibert zapisali, da imajo muzejske zbirke, »ki so edina permanentna reprezentanca kulture in civilizacije naroda napram sebi in tujini«, ⁵³ poleg poljudnoznanstvene tudi znanstveno vrednost.

Komisija za vodstvo in likvidacijo deželne uprave je konec leta 1919 pripravila plačno reformo, po kateri bi muzejske kustose izenačili z gimnazijskimi profesorji, ravnatelja pa z mestom ravnatelja gimnazije. Mantuani nad tem ni bil navdušen, saj bi se s tem znižal tudi status muzejskih uslužbencev, in je v začetku decembra omenjenega leta Komisiji poslal svoj ugovor. ⁵⁴ Dve leti kasneje je Mantuani pripravil utemeljitev za izenačitev plač muzejskih ravnateljev z rednimi univerzitetnimi

⁵¹ Arhiv NMS, akt 806/18 (brez datuma).

⁵² Arhiv NMS, akt 806/18 (brez datuma).

⁵³ Arhiv NMS, akt 324/21 (6. 7. 1921).

⁵⁴ Arhiv NMS, akt 375/1919 (4. 12. 1919).

profesorji (Filozofska fakulteta naj bi celo imela pravico predlagati ravnatelja muzeja) in kustosov z izrednimi profesorji, pri čemer bi moral kustos za pridobitev enakega statusa imeti vsaj petnajst let službe.⁵⁵

Ponovno so se spremembe plačne ureditve pripravljale v poznih dvajsetih in zgodnjih tridesetih letih 20. stoletja, v obdobju direktorjev Lončarja in Mala. Najprej so jo sprožili v Arheološkem muzeju v Splitu in jo želeli izpeljati skupaj z muzejskimi kolegi iz Zagreba in Ljubljane.⁵⁶ Zvišanje plač za kustose (premične kulturne dediščine) in konservatorje (nepremične kulturne dediščine) naj bi potekalo skupaj z uveljavitvijo novega zakona o muzejski in konservatorski dejavnosti, ki ga je takrat pripravljalo Ministrstvo prosvete v Beogradu. Zanimiva je povezava obeh strok, ki se ukvarjata s kulturno dediščino, saj so se protagonisti zaradi nedeljivosti dediščine zavzemali za skupen zakon o zaščiti spomenikov, kamor je sodilo tudi področje naravne dediščine.

Temelj za določitev plač so bili najprej dohodki docentov in izrednih profesorjev, kasneje pa so uslužbenci Kraljevskega arheološkega muzeja v Splitu, ki so akcijo vodili, ugotovili, da so se plače teh dveh univerzitetnih nazivov dvignile manj kot plače rednih profesorjev in so svoje zahteve spremenili.⁵⁷ Za posredovanje pri ministru prosvete so prosili profesorja Ivana Meštrovića.⁵⁸

V prošnji, naslovljeni na predsednika ministrskega sveta Petra Živkovića, ki se je novembra leta 1930 mudil v Ljubljani, za čim prejšnje uzakonjenje Zakona o muzejih in zaščiti starin, je odstavek, ki opisuje znanstveno delo muzejskih kustosov. V njem pravi Josip Mal takole: »Nadziratelj in nosilec vsega tega [muzejskega] dela za zaščito historičnih, kulturnih in prirodnih spomenikov pa je že po svojem zvanju muzejski znanstvenik, ki je po vseh naših pokrajinah bil prvi pionir in glasnik domoznanskega raziskovanja. Bil je muzejski uradnik, ki je iztrgal zemlji spomenike davnih časov in naše prirode ter jih prvi po znanstvenih vidikih uredil, ohranjal, določil in razložil ter s tem množil in širil pridobitve naše nacionalne kulture.«⁵⁹ Tudi zvezi štirih muzejev, v Beogradu, Ljubljani, Splitu in Zagrebu pa ni uspelo, da bi plače kustosov izenačila s plačami na področju visokega šolstva in znanosti in s tem izenačila njihov status.

⁵⁵ Arhiv NMS, akt 87/21 (14. 3. 1921). Utemeljitev je poslal direktorju Arheološkega muzeja v Splitu.

⁵⁶ Arhiv NMS, akt 207/30 (13. 3. 1930).

⁵⁷ Arhiv NMS, akt 488/30 (2. 6. 1930). Enak dopis je Mal naslovil še na Ivana Hribarja, ki je bil takrat minister in član vrhovnega zakonodajnega sveta. Cf. Arhiv NMS, akt 883/30 (19. 11. 1930).

⁵⁸ O Meštrovićevi politični dejavnosti in zvezah na dvoru v Beogradu cf. Vinko SRHOJ, Ivan Meštrović i politika kao prostor ahistorijskog idealizma, *Ars Adriatica*, IV, 2014, pp. 369–374.

⁵⁹ Arhiv NMS, akt 847/30 (10. 11. 1930). Tipkopisu je dodana pripomba v Malovem rokopisu, da so dopis 10. 11. 1930 oddali s F. Steletom in F. Kosom predsedniku ministrskega sveta. Poleg omenjenih treh je bil podpisnik prošnje še ravnatelj Kraljevega etnografskega muzeja dr. Niko Zupanič.

Muzej in spomeniški urad

V stavbi Deželnega muzeja za Kranjsko je od leta 1919 do leta 1945 deloval Spomeniški urad,⁶⁰ ki ga je vodil France Stelè. Kljub temu, da sta bili muzejska in spomeniška služba ločeni, je med njima prihajalo do različnih interakcij. V dokumentih iz arhiva Narodnega muzeja Slovenije lahko najdemo prošnje za izposojanje predavalnice in diapozitivov, ki jih je muzej naročal na Dunaju, pa tudi opozorila o prostorski stiski, dopise v zvezi z informacijami o umetninah, predloge finančne narave (plačila najemnin ipd.) in pozive k vračilu knjig v knjižnico muzeja zaradi pretečenega roka izposoje.

Ustanovitvene akte za Spomeniški urad je pripravil Josip Mantuani. Njegov spis je vseboval naslednje postavke: organizacijski statut za Spomeniški urad za Slovenijo, opredelitev stroškov, zasnovo navodil za konservatorje, navodila za varuhe in dopisnike na terenu ter seznam predlaganih kandidatov za člane Strokovnega sveta.⁶¹ Sodeloval je tudi pri pogovorih o prihodnji organizaciji spomeniške službe in preliminarnih debatah o potrebnosti priprave novega zakona o varstvu spomenikov, ki ga je zaradi nelegalne trgovine in uničevanja spomenikov sklicala Komisija za prenavo javne uprave oziroma v njenem imenu njen predsednik, Viktor Steska.⁶² Kot je razumeti iz dokumentov, je bil Mantuani naklonjen prenovi spomeniškega varstva, saj je poudarjal, da je prejšnja ureditev (konservatorsko službo je izvajala Centralna komisija na Dunaju skupaj z deželnimi uradi) povzročala navzkrižje kompetenc različnih služb. Zato je pozdravil predlog zakona, ki urejuje obe službi in tako celostno varuje nepremične in premične spomenike.⁶³

Akte Spomeniškega urada je muzej prevzel novembra leta 1918. Takrat je ravnatelj Mantuani obvestil gospodično Wrus z Miklošičeve ceste v Ljubljani, da so iz stanovanja zastopnika »C. kr. komisije za negovanje spomenikov na Dunaju«, dr. Franceta Steleta, odnesli dva zaboja službenih aktov ter ju po naročilu vlade SHS deponirali v muzeju.⁶⁴ Zaboja z nedotaknjenimi pečati je Stelè prejel decem-

⁶⁰ Več o zgodovini v: Vito HAZLER, Sto let organiziranega varstva kulturne dediščine na Slovenskem, *Glasnik slovenskega etnološkega društva*, 53, 2013, pp. 16–23; STELÈ 1966, cit. n. 24, pp. 538.

⁶¹ Arhiv NMS, akt 312/20 (6. 11. 1920). Ohranjen je samo dopis, listine manjkajo.

⁶² Arhiv NMS, akt 268/20 (20. 11. 1920).

⁶³ Arhiv NMS, akt 87/21 (14. 3. 1921). Za naloge Spomeniškega urada cf. Emilijan CEVC, France Stelè – umetnostni zgodovinar, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. V/VI, 1959, p. 9.

⁶⁴ Arhiv NMS, akt 552/18 (27. 11. 1918).

bra 1919.⁶⁵ Takrat je podpisal reverz in pripisal svoj naslov, ki je bil v župnišču Sv. Petra v Ljubljani.

O povezavah med muzejem in Spomeniškim uradom govorijo predvsem poročila in nekateri programi dela muzeja. Trimesečna, kasneje pa letna poročila Spomeniškega urada je oddajal Narodni muzej skupaj s svojim poročilom, kot da bi bil urad pravzaprav oddelek muzeja. Enako velja za letne načrte dela muzeja za Ministrstvo za prosveto v Beogradu, ki so bili skupni za obe ustanovi. Tako je na primer finančni in vsebinski načrt za leto 1930/31 naslovljen kot načrt Narodnega muzeja in Spomeniškega urada. V njem so navedene nekatere postavke, ki se tičejo obeh ustanov, ki sta bili upravno in formalno ločeni, v resnici pa sta vsaj v nekaterih postavkah tesno sodelovali. To so zlasti popisi pisarniškega in drugega potrošnega materiala ter materialni in potni stroški.⁶⁶

Letna poročila Spomeniškega urada, ki so omenjena v poročilih muzeja, v arhivu Narodnega muzeja Slovenije niso ohranjena. Nanje opozarjajo samo zapisi ob poročilih muzeja, da muzej pošilja v privihku (kot prilogo) poročilo Spomeniškega urada.

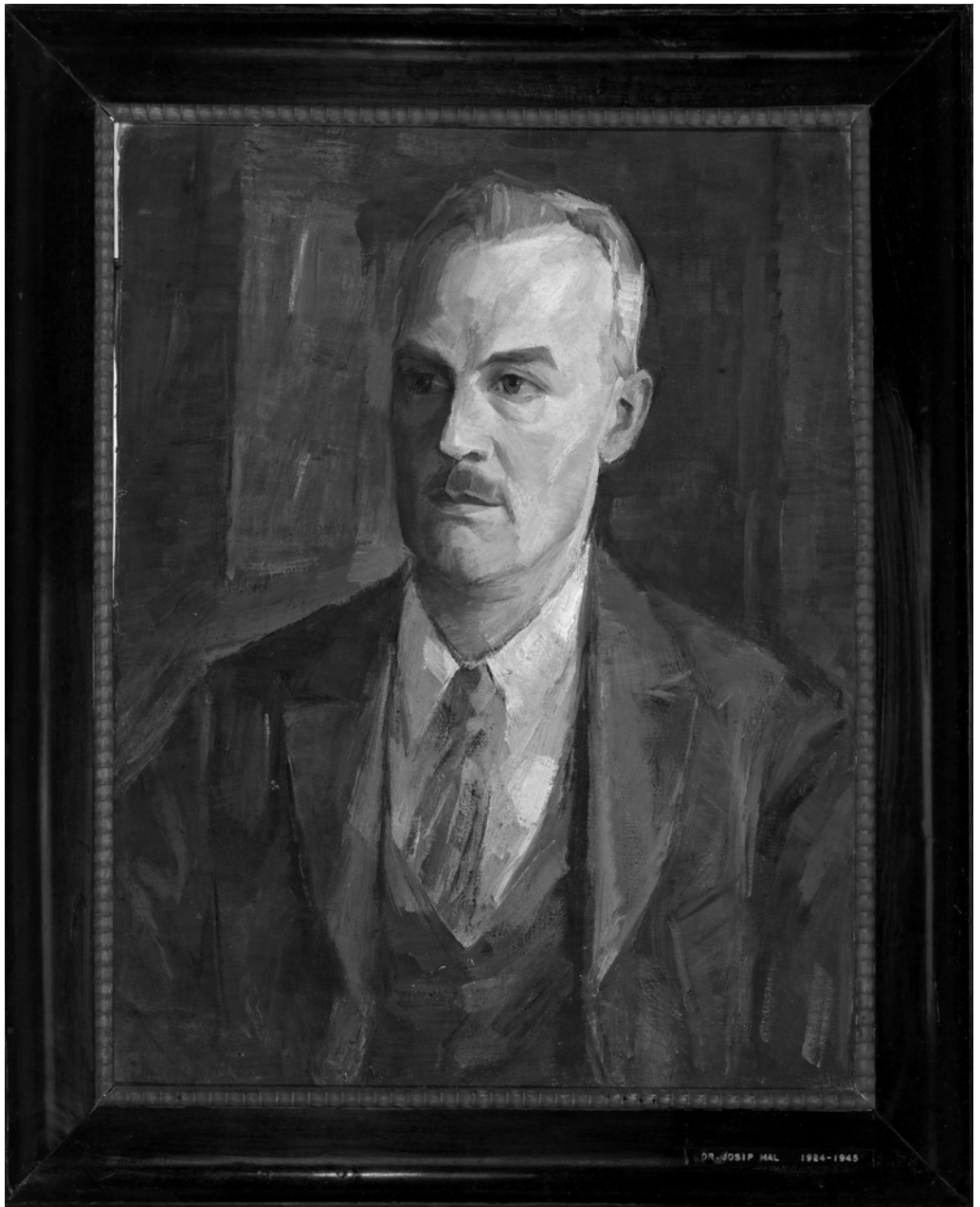
Nekatere odločbe za Spomeniški urad so bile naslovljene na Narodni muzej in so prihajale v muzej, enako kot odločbe, ki so se tikale drugih muzejskih uslužbencev. Stelè je odločbo lahko dvignil z lastnoročnim podpisom, tako kot vsi ostali zaposleni, kar spet kaže, da Spomeniški urad ni bil ločen od uprave muzeja.⁶⁷ To je na primer razvidno prav iz odločbe iz februarja 1930, ki Franceta Steleta izrecno naslavlja kot uslužbenca Narodnega muzeja. Odločba sicer govori o priznavanju nekaterih zgodnjih službenih let (1906–1907) v pokojninsko dobo in je ena redkih, ki se tiče Steleta in je ohranjena v muzejskem arhivu.⁶⁸

⁶⁵ Arhiv NMS, akt 372/19 (4. 12. 1919).

⁶⁶ Omenjeni program dela izpostavljamo, ker sta v naslovu dokumenta navedeni obe ustanovi. NMS, akt 61/30 (23. 1. 1930).

⁶⁷ Nekateri dokumenti razkrivajo tudi bolj osebne odnose in podatke. Med njimi je na primer odločba Finančne prokurature v Ljubljani, ki Francetu Steletu nalaga vrnitev ujetniške pristojbine (CEVC 1959, cit. n. 63, p. 8), ki naj bi jo dobil neupravičeno. Šlo je za 2080 kron, ki jih je sicer delno že poplačal, prokuratura pa je zahtevala zaseg polovice njegovih mesečnih dohodkov, dokler ne bi bil dolg poplačan (Arhiv NMS, akt 234/25 [22. 4. 1925]). O odločbi je Mal obvestil Veliko županstvo ljubljanske oblasti (Arhiv NMS, akt 236/25 (28. 4. 1925)). V začetku leta 1925 sta na direkcijo muzeja prišli poštni pošiljki z odlikovanima dekretoma in insignijama kralja Romunije za Mantuanija in Steleta (Arhiv NMS, akt 122/25 [27. 2. 1925]). Odlikovanji sta bili napačno poslani na rektorat Univerze kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani. Oba odlikovanca sta odlikovanji sprejela.

⁶⁸ Arhiv NMS, akt. 118/30 (13. 2. 1930).

6. Fran Tratnik, Josip Mal, 1931, olje na platnu, 70 x 54 cm. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 6908

Poročilo muzeja iz leta 1930 prinaša oris stanja in statusa Spomeniškega urada.⁶⁹ Mal v njem omenja, da urad vodi konservator, ki ima status muzejskega kustosa, njegov delokrog pa se je razširil (iz Kranjske) na celotno Dravsko banovino. V večjih centrih delujejo konservatorjevi zaupniki, ki ustrezajo statusu nekdanjih častnih konservatorjev in korespondentov Centralne komisije za varstvo spomenikov. Konservator je banovinski referent za varstvo spomenikov in je obenem posvetovalna instanca pri obeh škofijskih ordinariatih, v Ljubljani in Mariboru.

Glavni nalogi Spomeniškega urada, ki ju Mal opisuje v poročilu, sta priprava umetnostne topografije in sistematično raziskovanje spomenikov srednjeveške umetnosti. V zvezi s tem je nastalo 5000 fotografij. Sodelovanje z Narodnim muzejem je v poročilu Mal ocenil kot sicer ozko usmerjeno, a zelo plodno.⁷⁰

Interakcija med muzejem in Spomeniškim uradom se je kazala tudi pri pridobivanju gradiva. Spomeniški urad je vplival na zbiralno politiko muzeja, med drugim tudi zato, ker je imel na voljo določena finančna sredstva za odkup ogroženih umetnin. Stelè se je ob nadzoru različnih del na terenu seznanil z gradivom, ki bi bilo primerno za muzej, in o tem redno obveščal muzejskega direktorja. S Steletom so povezane nekatere najpomembnejše pridobitve Narodnega muzeja v času med obema vojnama. Med njimi je korespondenca z ing. Anno Baader iz Gradca v zvezi s pridobitvijo arhiva Karla Dežmana.⁷¹ Dokumenti so danes v Arhivu republike Slovenije. Stelè je posređoval tudi pri prevzemu gradiva z gradu Brdo pri Kranju, kjer je šlo predvsem za baročne peči, ki jih je nato muzeju prodal lastnik gradu Michelangelo Zois. Peči so bile do leta 2000 dolgoročno posojene in razstavljene v tedanjem Mestnem muzeju Ljubljana (zdaj Muzej in galerije mesta Ljubljana).⁷² Tudi financiranje odkupa risb bratov Šubic je omogočil Stelè,⁷³ muzeju pa je podaril še več razstavnih katalogov in knjig.⁷⁴ Na obraten način, preko muzeja, ki ga je Okrajno sodišče v Murski Soboti obvestilo o prodaji Szaparyjevih premičnin, je Spomeniški

⁶⁹ V omenjenem poročilu je posebej opredeljen status konservatorja, ki ima status muzejskega kustosa, kar kaže na tesen preplet obeh služb v muzeju. Arhiv NMS, akt 85/29 (7. 2. 1930).

⁷⁰ Arhiv NMS, akt 85/29 (7. 2. 1930).

⁷¹ Arhiv NMS, akt 53/1926 (12. 1. 1926).

⁷² Arhiv NMS, akt 10/30 (7. 1. 1930).

⁷³ Arhiv NMS, akt 340/21 (26. 7. 1921).

⁷⁴ Arhiv NMS, akt 221/20 (18. 7. 1920).

urad izvedel za namero⁷⁵ in Stelè je lahko originalne interierje še pred dražbo fotografiral.⁷⁶

Status muzeja

Čas po zlomu Avstro-Ogrske je zaznamovalo tudi dogajanje v zvezi z novo vlogo nekdanjega Deželnega muzeja za Kranjsko. Treba je bilo preučiti domet in delokrog nekdanjega Deželnega muzeja za Kranjsko in določiti status in vlogo edinega modernega muzeja na področju tedanje Slovenije.⁷⁷ Med različnimi možnostmi je bila tudi ustanovitev znanstvenega zavoda oziroma vsaj pripojitev posameznih segmentov (kustodiatov) k inštitutom na Univerzi. Pri preoblikovanju v osrednjo muzejsko institucijo ljubljanski muzej ni imel konkurence, saj so bili vsi ostali obstoječi kompleksnejši muzeji v Celju, Mariboru in Ptujju z izjemo zadnjega na precej rudimentarnem nivoju.⁷⁸ Nova uprava ni hitela s poddržavljanjem muzeja (sprejemanja muzeja v državno last, kot piše v aktih).⁷⁹ Tudi ravnatelj, Josip Mantuani, si je želel temeljitih razgovorov o vlogi in položaju muzeja. Poverjeništvu za uk in bogočastje je predlagal, naj organizira pogovor, pri katerem bi sodelovali predstavniki kuratorija za prevzem in likvidacijo deželne vlade, deželnega knjigovodstva, rektorata univerze ter profesorskega zbora, gradbene direkcije ter deželnega sodišča.⁸⁰ Šele takšen pogovor vse zainteresirane javnosti, znanosti in stroke bi pomenil premik. Obenem opozarja na situacijo v Zagrebu, kjer so deli muzejskih zbirk postali inte-

⁷⁵ Arhiv NMS, akt 370/30 (5. 5. 1930).

⁷⁶ Fotografije hrani INDOK center Ministrstva za kulturo pri Direktoratu za kulturno dediščino in so prvovrstni vir za preučevanje stanovanjske kulture. Cf. tudi Tina KOŠAK, Slikarske zbirke v slovenskih gradovih. Pogled skozi »Stoletov objektiv«, *Kronika*, LX/3, 2012, pp. 583–598.

⁷⁷ Cf. Katja MAHNIČ, Josip Mantuani in moderni muzej. Prispevek k razumevanju Mantuanijevih prizadevanj za reorganizacijo Deželnega muzeja za Kranjsko, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. LII, 2016, pp. 199–220.

⁷⁸ Mateja KOS, Deželni muzej in status muzejev v Celju, Mariboru in na Ptujju, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, LIV/2, 2011, pp. 50–52. Za zgodovino muzejev in muzejstva cf. Jasna HORVAT, Zbirke – predhodnice muzejev, *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, XXXVI–XXXVII, 1994, pp. 15–18; Marjeta MIKUŽ, *Pogledi na muzeje v dobi globalizacije*, Ljubljana 2003; Lidija TAVČAR, *Zgodovinska konstitucija modernega muzeja kot sestavine sodobne zahodne civilizacije*, Ljubljana 2003; Jože HUĐALES, *Slovenski muzeji in etnologija. Od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*, Ljubljana 2008; Bojana ROGELJ ŠKAFAR, *Upodobljene sledi narodne identitete. Zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca v Slovenskem etnografskem muzeju*, Ljubljana 2011, pp. 30–36.

⁷⁹ V zvezi s poddržavljanjem muzeja med letoma 1919 in 1922 obstajajo v arhivu NMS obširna korespondenca in drugi dokumenti.

⁸⁰ Arhiv NMS, akt 137/20 (8. 5. 1920).

gralni deli univerzitetnih inštitutov in so tudi financirani iz proračuna zagrebške univerze.⁸¹ Podobne načrte je namreč imel Zoološki inštitut ljubljanske univerze z zoološko zbirko muzeja, kar pa je Mantuani utemeljeno zavrnil.⁸²

Razprave o statusu muzeja so se nadaljevale, nanj je še posebej vplivalo ustanavljanje novih muzejev. Zanimiva je misel Ivana Hribarja o relaciji med Narodnim muzejem in ljubljanskim Mestnim muzejem, kjer je prvi označen kot nemški in torej reakcionaren, drugi pa kot slovenski in napreden: »Hribar je za protitež tedaj ‹nemškemu›, kot ga je razumel, Deželnemu muzeju želel postaviti ‹slovenski› muzej, ki naj bi zbiral ‹vse predmete z ozirom na Ljubljano, glede na vlogo mesta v duhovnem in narodnem smislu›. Njegova namera je jasna: muzej mora pokazati slovensko identiteto ‹narodne in kulturne prestolnice›.«⁸³

Ustanovitev Univerze v Ljubljani, reorganizacija Deželnega spomeniškega urada in večletno urejanje statusa osrednjega državnega muzeja so zaznamovali dvajseta in začetek tridesetih let prejšnjega stoletja. Vse troje je dobro dokumentirano in raziskano, kljub temu pa nekateri dokumenti iz arhiva Narodnega muzeja Slovenije nanje mečejo drugačno, jasnejšo luč. S pomočjo arhivalij so se nekoliko določneje pokazali odnosi med tremi pomembnimi ustanovami in njihovimi predstojniki, predvsem pripravljenost za sodelovanje in previdnost pri sprejemanju pomembnih odločitev. To pojasnjuje nekatere poteze, ki stroko zaznamujejo še danes.

Viri ilustracij: Narodni muzej Slovenije, Ljubljana (1–6)

⁸¹ Arhiv NMS, akt 79/20 (13. 3. 1920) in akt 168/21 (28. 4. 1921).

⁸² Arhiv NMS, akt 79/20 (13. 3. 1920).

⁸³ Irena ŽMUC, Mestni muzej za duhovno in narodno prestolnico Ljubljano. Ob 80-letnici ustanovitve Mestnega muzeja Ljubljana 1935–2015, *Kronika*, LXIII/2, 2015, pp.1–18.

Art History Seminary, Monument Office and State Museum in the Period of Museum Directors Josip Mantuani and Josip Mal

SUMMARY

The first decades of the 20th century were the period when the present Department of Art History was founded, the field of work and responsibilities of the Monument Office of Slovenia broadened, and the status of the Carniolan Provincial Museum changed, turning it into a state (national) museum. Additional insight into these important events is provided by documents preserved in the archives of the National Museum of Slovenia.

Even before the foundation of the Department of Art History (at that time the Seminar of Art History, also referred to as the Institute of Art history in some documents), the museum was connected in various ways with the University of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Ljubljana. The University, which was housed in the Provincial Mansion, lacked premises for all its faculties and departments, and the then Carniolan Provincial Museum put at its disposal its lecture room for lectures on art history and archaeology. It was here that the first professor of the seminar of art history, Izidor Cankar, held his lectures. Josip Mantuani, the museum's director, was appointed part-time professor of archaeology and ancient art history in the same seminar in 1920. In that academic year, he gave lectures on the following courses: *The cultural and ideational basis of ancient Christian art* and *On the small art and handicraft of the 20th century*. Mantuani also lectured at the then Music Conservatory (now the Academy of Music).

The cooperation between the museum and the university in the early 1920s included above all the use of the lecture room and the participation of the museum's director in the study process. And it remained similar at the time of the later directors Dragotin Lončar and Josip Mal, with the difference that museum objects were provided to the university's seminars for study purposes.

The principal problem in the relationship between the two institutions was the museum's fear of losing its status as a scientific institution, which it had held, at least informally, as one of the oldest scientific institutions in Slovene territory until the foundation of the university. Related to this situation, negotiations were held, first between the museum and the provincial government, and later in the new state negotiations about changes to the salary system of museum workers. The directors of the museums in Ljubljana, Zagreb, Split, and Belgrade sought to be on the same salary scale as university professors.

The building of the Carniolan Provincial Museum (later the National Museum) also housed the Monument Office of Carniola (later the Monument Office of Slovenia), headed by France Stelè. Although the museum and office were separate institutions, interaction occurred between them in various ways. Their activities were indeed

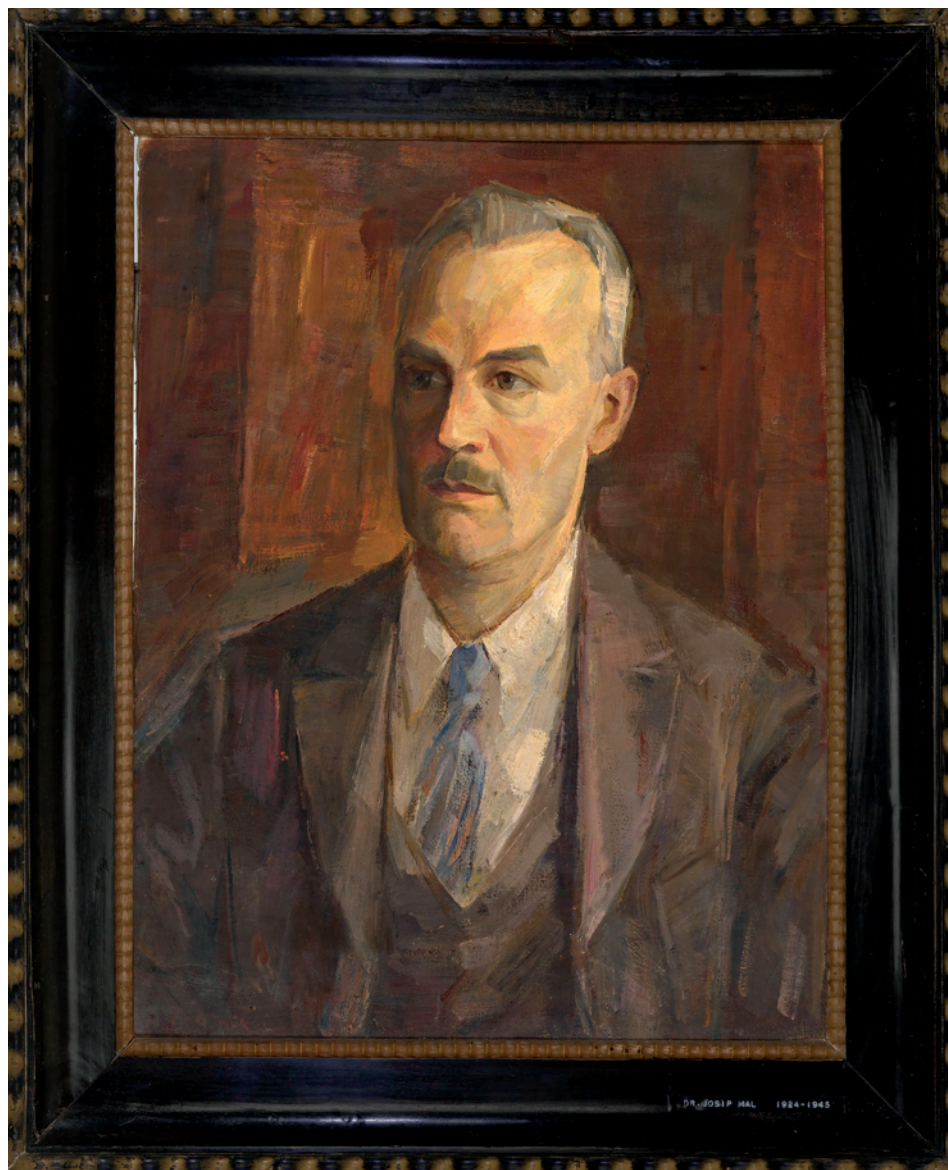
partly interwoven, although they were formally separated. Stele, for instance, mediated in the acquisition of important objects and documents, as well as the execution of archaeological excavations, and the museum informed him on particular events, like the auction of the Szapary legacy in Murska Sobota.

The foundation of the University of Ljubljana, the reorganisation of the Monument Office, and the protracted negotiations over the status of the central state museum marked the 1920s and early 1930s. These three developments are well documented and researched, but some documents from the archives of the National Museum of Slovenia show them in a different, clearer light. The archived documents reveal in greater detail the relationships between the three important institutions and their directors, especially their willingness to cooperate, and their caution in adopting important decisions. And this also sheds light on traits that mark the discipline to the present day.

Translated by: Franc Smrke

[Kos 2] Fran Tratnik, Josip Mantuani, olje na platnu, 70 x 54 cm. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 6909

[Kos 6] Fran Tratnik, Josip Mal, 1931, olje na platnu, 70 x 54 cm. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 6908
